

میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران از منابع دسترسی آزاد در سال ۱۳۹۴

سید جواد قاضی میرسعید^۱ / امید یوسفیان زاده^۲ / فرزاد ملکی^۳ / محمد مرادی جو^۴ / محمدرضا چشم‌بزدان^۵

چکیده

مقدمه: جنبش دسترسی آزاد یک اقدام جهانی برای فراهم‌آوری دسترسی آزاد به مقالات مجلات علمی و پیش‌چاپ آنهاست. آثار دسترسی آزاد به شکل دیجیتالی، پیوسته و رایگان است و از هر نوع محدودیتی مبرا هستند. پژوهش حاضر با هدف تعیین میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد انجام شد.

روش کار: روش پژوهش پیمایش توصیفی از نوع کاربردی بود. تعداد ۱۶۵ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران در سال تحصیلی ۹۵-۹۴ جامعه این پژوهش را تشکیل دادند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته‌ای بود که روائی آن با استفاده از نظرات متخصصان موضوعی تأیید شد. پایائی پرسشنامه نیز با ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha = 0.87$) محاسبه شد. داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS، تحلیل شدند.

یافته‌ها: در مجموع ۱۶.۵ درصد از دانشجویان، استفاده خیلی زیاد و زیاد، ۲۲.۵ درصد استفاده متوسط، ۲۸.۳ درصد استفاده کم و ۳۲.۷ درصد هیچ‌گونه استفاده‌ای از منابع دسترسی آزاد نداشتند. ضمن اینکه بین مقطع تحصیلی و رشته تحصیلی با میزان استفاده، رابطه معناداری مشاهده شد. عدم استفاده و استفاده خیلی زیاد در زنان نسبت به مردان زیاد بود و استفاده کم و متوسط نیز در مردان نسبت به زنان زیاد بود که از لحاظ آماری رابطه معنی‌دار بود ($p < 0.001$).

نتیجه‌گیری: نتایج این تحقیق نشان داد که میزان استفاده دانشجویان مورد مطالعه از منابع و پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد کمتر از سطح انتظار است و این منابع در بین جامعه دانشگاهی به حد کافی شناخته شده نیست.

کلیدواژه‌ها: انتشارات دسترسی آزاد، پایگاه اطلاعاتی، دانشجویان، دانشگاه علوم پزشکی تهران

• وصول مقاله: ۹۵/۰۲/۲۹ • اصلاح نهایی: ۹۵/۰۷/۱۷ • پذیرش نهایی: ۹۵/۰۹/۰۲

۱. دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، عضو مرکز تحقیقات مدیریت اطلاعات سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
۲. دانشجوی دکتری تخصصی مدیریت اطلاعات سلامت، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، عضو مرکز تحقیقات علوم مدیریت و اقتصاد سلامت، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران
۳. کارشناس ارشد اپیدمیولوژی و آمار زیستی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
۴. کارشناس ارشد ارزیابی فناوری سلامت، مرکز تحقیقات سرطان، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
۵. سازمان بیمه سلامت ایران، تهران، ایران
۶. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران؛ نویسنده مسئول (m.chashmyazdan@yahoo.com)

مقدمه

و دائم به متن کامل آثار علمی بدون پرداخت هزینه به ناشر یا مؤلف، اما با رعایت حق معنوی مؤلف دلالت دارد [۷].

هدف اصلی جنبش دسترسی آزاد، دسترسی بدون قید و شرط و بدون هیچ نوع محدودیت به مطالب و یافته های علمی برای هر انسانی فارغ از نژاد، رنگ، ملیت و درآمد می باشد. هدف از این جنبش، گسترش علم و توسعه دسترسی به یافته های علمی برای عموم و نه افراد برگزیده و منتخب است و هیچ گاه عدم دسترسی به یافته های علمی را به دلیل بضاعت مالی نامناسب و یا موانع قانونی و حقوقی مجاز نمی شمارد. از این رو جنبش دسترسی آزاد خواستار برداشته شدن هر گونه قید و شرط مالی و قانونی موجود بر سر راه دسترسی به علم و آثار علمی (به ویژه در زمینه مجلات و مقالات علمی) است [۸].

بنابراین، به نظر می رسد در یک دهه پیش رو بدون حرکت به سوی پارادایم های جدید دسترسی به اطلاعات علمی، پژوهشگران برای تأمین اطلاعات مورد نیاز خود با مشکلات عدیده ای مواجه خواهند بود. پارادایم دسترسی آزاد، مدل جدیدی از نشر علمی است که خوانندگان یا مؤسسات آنان برای دسترسی، بارگذاری و تکثیر و توزیع مقاله ها و یافته های تحقیقات خود هزینه ای پرداخت نمی کنند [۹].

در سال های اخیر، مطالعات زیادی در رابطه با میزان آگاهی، آشنایی و نگرش جامعه دانشگاهی با جنبش دسترسی آزاد انجام شده است. روارقی در پژوهش خود به این نتیجه رسید که دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز با وجود اهمیت بیش از پیش جنبش دسترسی آزاد به متون علمی، با مفاهیم و خدمات مرتبط به آن بیگانه هستند و میزان آشنایی آن ها در سطح ضعیفی است [۶]. یافته های مطالعه عبدخدا و همکارانش نیز نشان داد که اعضای هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی تهران نسبت به جنبش دسترسی آزاد به یافته های پژوهشی و مقالات علمی منتشر شده آن ها، دیدگاه مثبتی دارند [۹]. در خارج از ایران نیز اونوریود، محمد و گاربا و کواذرو میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی از منابع دسترسی آزاد را مورد مطالعه قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که میزان استفاده دانشجویان مورد مطالعه از منابع دسترسی آزاد کمتر از سطح انتظار است. نتایج مطالعه پروتای و

پیشرفت دانش در حوزه های مختلف علوم مستلزم فعالیت های علمی پژوهشگران، تبادل اطلاعات و اندیشه های علمی و تبادل نظر صاحبان اندیشه و قلم است. این امر زمانی میسر می شود که محصول فکر و اندیشه صاحب نظران در بستر علمی مناسب و درست به عرصه ظهور برسد و به سهولت قابل دسترس باشد [۱]. در طی سالیان متمادی تعامل میان ناشران و محققان از طریق انتشار نتایج تحقیقات علمی در مجلات صورت می گیرد، که مؤثرترین رسانه اشاعه نتایج تحقیقات است [۲].

آنچه امروزه در حوزه انتشار مجلات علمی مشاهده می شود، تأثیر منفی استفاده از پدیده کشش قیمت توسط ناشران تجاری است که با آگاهی از اجبار تهیه مجلات خاص توسط دانشگاه ها، قیمت مطلوب خود را برای خریداران تحمیل می کنند. این بحران که به مشکل هزینه اشتراک مجلات علمی در کتابخانه های دانشگاهی و تخصصی اشاره می کند، عوامل مختلفی دارد و در حقیقت معرف شکاف موجود میان میزان منابعی است که کتابخانه ها توانایی تهیه آنها را دارند و میزان منابعی که پژوهشگران به آن ها نیاز دارند [۳، ۴].

بحران اجازه نیز مشکل دیگری است که ارتباطات علمی را به چالش کشیده است؛ به این معنی که علی رغم پرداخت هزینه، موانع قانونی و فنی، نیازمندان اطلاعاتی را در استفاده از نسخه های الکترونیکی مجلات محدود می سازد [۵]. به تدریج و با بروز این مشکلات که ارتباطات علمی را دچار چالش کرده بود، صاحب نظران به فکر نوع جدید ارتباط علمی افتادند که به موازات ارتباط های علمی سنتی حرکت کند. این

نوع جدید ارتباط علمی بر مبنای مفهومی خاص پی ریزی شده است که «جنبش دسترسی آزاد» به اطلاعات علمی نام دارد [۶]. جنبش دسترسی آزاد یک اقدام جهانی برای فراهم آوری دسترسی آزاد به مقالات مجلات علمی و پیش چاپ آنهاست. برای نیل به این هدف، آثار دسترسی آزاد به شکل دیجیتالی، پیوسته و رایگان هستند و از محدودیت های ناشی از حق مؤلف و مجوزها مبرا هستند. دسترسی آزاد بر دسترسی پیوسته

دوره بازبینی تأیید شد. پایانی پرسشنامه نیز با ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha = 0.87$) محاسبه شد. پرسشنامه حاوی دو بخش جداگانه و دربرگیرنده سوالات بسته بود. بخش اول پرسشنامه که به گردآوری اطلاعات دموگرافیک اختصاص داشت شامل ده سوال مربوط به اطلاعات جمعیت شناختی بود و بخش دوم آن، که به بررسی میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی از پایگاه‌های دسترسی آزاد می‌پرداخت، حاوی ۲۶ سوال مربوط به اسامی پایگاه‌های اطلاعاتی مجلات، پایان‌نامه‌ها و کتاب‌های دسترسی آزاد بود. پایگاه‌های اطلاعاتی ارائه شده در پرسشنامه به گونه‌ای انتخاب شدند که منابع آنها، تمام رشته‌های تحصیلی دانشکده پیراپزشکی را پوشش دهند. از تعداد ۱۶۵ پرسشنامه توزیع شده در نهایت ۱۲۵ پرسشنامه جمع‌آوری گردید. نسبت پرسشنامه‌های بازگردانده شده و ضریب پاسخ‌دهی ۷۶ درصد بود. داده‌ها پس از جمع‌آوری و ورود به نرم افزار آماری SPSS، با روش‌های آماری توصیفی و استنباطی همچون میانگین، انحراف معیار و کای دو تحلیل شدند و در جهت پاسخگویی به سوالات پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش در بخش اطلاعات جمعیت شناختی نشان داد که از بین ۱۲۵ نفری که به پرسشنامه پاسخ داده بودند، ۸۱ نفر زن (۶۴/۸ درصد) و ۴۴ نفر مرد (۳۵/۲ درصد) بودند. به لحاظ مقطع تحصیلی ۹۷ نفر (۷۷/۶ درصد) دانشجوی دوره کارشناسی ارشد و ۲۸ نفر (۲۲/۴ درصد) دانشجوی دوره دکتری تخصصی بودند. همچنین از لحاظ رشته تحصیلی، ۲۵ نفر (۲۰ درصد) در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، ۲۴ نفر (۱۹/۲ درصد) هماتولوژی، ۲۱ نفر (۱۶/۸ درصد) انفورماتیک پزشکی، ۱۹ نفر (۱۵/۲ درصد) فناوری اطلاعات سلامت، ۱۹ نفر (۱۵/۲ درصد) رادیوبیولوژی و ۱۷ نفر (۱۳/۶ درصد) در رشته مدیریت اطلاعات سلامت شاغل به تحصیل بودند. یافته‌های مربوط به میزان استفاده دانشجویان از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد در جداول یک تا چهار نشان داده شده است.

دادزی، میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه غنا را در سطح بالایی نشان داد [۱۳-۱۰]. دانشجویان تحصیلات تکمیلی به عنوان یکی از عمده‌ترین اقبال مصرف‌کننده و تولیدکننده اطلاعات محسوب می‌شوند. در مقاطع تحصیلات تکمیلی که شامل دو مقطع کارشناسی ارشد و دکتراست، دانشجو برای اتمام تحصیلات خود باید حداقل یک طرح پژوهشی در قالب پایان‌نامه ارائه دهد و برای تکمیل و انجام پژوهش، استفاده از نتایج پژوهش‌های پیشین که در قالب مقاله منتشر شده‌اند، ضروری است. طبیعی است این قشر از دانشجویان در این شرایط می‌باید روش‌های دسترسی به مقالات در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف را بدانند تا اینکه از دوباره کاری پرهیز کنند و با علم کافی نسبت به سایر پژوهش‌های انجام شده، پژوهش باکیفیت ارائه دهند. از این رو بررسی آشنایی و میزان استفاده این گروه نسبت به منابع و مقالات علمی دسترسی آزاد از اهمیت خاصی برخوردار است. از طرفی با توجه به اینکه تاکنون در داخل پژوهشی به طور مستقیم میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی از پایگاه‌های دسترسی آزاد را مورد بررسی قرار نداده است، انتظار می‌رود که پژوهش حاضر راهگشای مطالعات بعدی در این زمینه باشد و تصویر روشنی از وضعیت جامعه مورد مطالعه ارائه کند. بنابراین، هدف پژوهش حاضر تعیین میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد در سال ۱۳۹۴ بود.

روش کار

روش پژوهش پیمایشی-توصیفی از نوع کاربردی بود. دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران جامعه این پژوهش را تشکیل دادند که بنابر آمار ارائه شده از سوی معاونت آموزشی دانشکده، حدود ۱۶۵ نفر بودند. در این مطالعه نمونه‌گیری صورت نگرفت و کل جامعه آماری مورد بررسی قرار گرفتند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته‌ای بود که روانی آن با استفاده از نظرات سه تن از اعضای هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران پس از دو

جدول ۱: توزیع فراوانی میزان استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد مجلات به تفکیک پایگاه‌های اطلاعاتی

اسامی پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد مجلات	بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		استفاده نمی‌کنم	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
PubMed central	۷	۵/۶	۳۹	۳۱/۲	۴۰	۳۲	۲۴	۱۹/۲	۱۵	۱۲
High Wire Press	۴	۳/۲	۹	۷/۲	۴۵	۳۶	۳۸	۳۰/۴	۲۹	۲۳/۲
Wiley online Library	۱۰	۸	۱۶	۱۲/۸	۳۱	۲۴/۸	۴۲	۳۳/۶	۲۶	۲۰/۸
Springer open choice	۱۲	۹/۶	۲۱	۱۶/۸	۳۷	۲۹/۶	۳۵	۲۸	۲۰	۱۶
Scientific Research	۷	۵/۶	۱۹	۱۵/۲	۴۰	۳۲	۳۸	۳۰/۴	۲۱	۱۶/۸
Open Science Directory	۵	۴	۱۳	۱۰/۴	۳۳	۲۶/۴	۴۰	۳۲	۳۴	۲۷/۲
Public Library of Science	۴	۳/۲	۸	۶/۴	۲۵	۲۰	۵۱	۴۰/۸	۳۶	۲۸/۸
Oxford Open	۱	۰/۸	۱۲	۹/۶	۳۵	۲۸	۴۰	۳۲	۳۷	۲۹/۶
Google Scholar	۶۳	۵۰/۴	۴۰	۳۲	۱۵	۱۲	۴	۳/۲	۳	۲/۴
Digital Library of the Commons	۵	۴	۹	۷/۲	۳۲	۲۵/۶	۵۰	۴۰	۲۹	۲۳/۲
میانگین	۱۱/۸	۹/۴۴	۱۸/۶	۱۴/۸۸	۳۳/۳	۲۶/۶۴	۳۶/۲	۲۸/۹۶	۲۵/۱	۲۰/۰۸

براساس یافته‌های مندرج در جدول یک، تنها ۲۴/۳ درصد از دانشجویان، به میزان زیاد و خیلی زیاد از پایگاه‌های اطلاعاتی مجلات دسترسی آزاد استفاده می‌کنند، ضمن اینکه حدود ۲۰ درصد از جامعه مورد مطالعه هیچ استفاده‌ای از این پایگاه‌ها ندارند. همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی گوگل اسکالر (Google Scholar)، پایمده‌سنترال (PubMed central) و اشپرنگر اوپن چویس (Springer open choice) به ترتیب بیشترین استفاده را در میان پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد مجلات دارند. سایر پایگاه‌های اطلاعاتی وضعیتی نسبتاً مشابه داشتند و اکثراً کمتر استفاده شده بودند، یا هیچ استفاده‌ای نداشته‌اند.

جدول ۲: توزیع فراوانی میزان استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد به پایان نامه‌ها به تفکیک هر پایگاه اطلاعاتی

اسامی پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد پایان نامه‌ها	بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		استفاده نمی‌کنم	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
PQDT Open	۶	۴/۸	۱۲	۹/۶	۴۵	۳۶	۲۹	۲۳/۲	۳۳	۲۶/۴
Trove	۱	۰/۸	۱۵	۱۲	۳۸	۳۰/۴	۳۶	۲۸/۸	۳۵	۲۸
DART	۴	۳/۲	۱۵	۱۲	۲۷	۲۱/۶	۵۴	۴۳/۲	۲۵	۲۰
E Thos	۴	۳/۲	۱۶	۱۲/۸	۲۳	۱۸/۴	۴۱	۳۲/۸	۴۱	۳۲/۸
Index to Teses	۵	۴	۱۵	۱۲	۲۱	۱۶/۸	۴۱	۳۲/۸	۴۳	۳۴/۴
Londans Global University	۱	۰/۸	۱۱	۸/۸	۲۸	۲۲/۴	۳۷	۲۹/۶	۴۸	۳۸/۴
Ohio LINK	۰	۰	۱۰	۸	۳۰	۲۴	۴۱	۳۲/۸	۴۴	۳۵/۲
MIT Theses	۳	۲/۴	۱۲	۹/۶	۳۵	۲۸	۳۰	۲۴	۴۵	۳۶
Theses Canada	۵	۴	۱۵	۱۲	۳۲	۲۵/۶	۲۹	۲۳/۲	۴۴	۳۵/۲
Diva Portal	۴	۳/۲	۱۴	۱۱/۲	۲۴	۱۹/۲	۳۷	۲۹/۶	۴۶	۳۶/۸
میانگین	۳/۳	۲/۶۴	۱۳/۵	۱۰/۸	۳۰/۳	۲۴/۲۴	۳۷/۵	۳۰	۴۰/۴	۳۲/۳۲

زیاد و خیلی زیاد) از این منابع داشته‌اند. پایگاه اطلاعاتی پی کیو دی تی اوپن (PQDT Open) نسبت به سایر پایگاه‌های اطلاعاتی بیشتر استفاده شده است و تنها پایگاهی است که ۵۰ درصد دانشجویان استفاده متوسط به بالا از آن داشته‌اند.

یافته‌های جدول دو نشان می‌دهد که پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزادی که متن کامل پایان نامه‌ها را ارائه می‌کنند، کمتر مورد استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی قرار گرفته‌اند، به طوری که اکثریت آنها (۳۲/۳ درصد) بیان داشته‌اند که هیچ استفاده‌ای از این پایگاه‌ها نمی‌کنند. با این حال ۱۳/۵ درصد از جامعه مورد مطالعه بیشترین استفاده را

جدول ۳: توزیع فراوانی میزان استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد به کتب به تفکیک هر پایگاه اطلاعاتی

اسامی پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد کتاب‌ها	بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		استفاده نمی‌کنم	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
Bookyar	۷	۵/۶	۱۳	۱۰/۴	۲۴	۱۹/۲	۴۲	۳۳/۶	۳۹	۳۱/۲
سایت جامع علوم پزشکی ایران	۱۰	۸	۱۵	۱۲	۲۴	۱۹/۲	۳۶	۲۸/۸	۴۰	۳۲
پی سی مدیکال	۴	۳/۲	۱۳	۱۰/۴	۲۴	۱۹/۲	۲۸	۲۲/۴	۵۶	۴۴/۸
Free Book Centre	۵	۴	۴	۳/۲	۱۶	۱۲/۸	۳۲	۲۵/۶	۶۸	۵۴/۴
The National Academies Press	۳	۲/۴	۵	۴	۱۷	۱۳/۶	۳۳	۲۶/۴	۶۷	۵۳/۶
Internet Archive	۴	۳/۲	۵	۴	۱۹	۱۵/۲	۲۲	۱۷/۶	۷۵	۶۰
میانگین	۵/۵	۴/۴	۹/۲	۷/۳۶	۲۰/۶	۱۶/۴۸	۳۲/۲	۲۵/۷۶	۵۷/۵	۴۶

برخی از این گروه‌ها، واحدهای درسی مرتبطی با پایگاه‌های اطلاعاتی تدریس می‌شود، طبیعی به نظر می‌رسد که میزان استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد در گروه‌های مورد بررسی باهم متفاوت باشند. همچنین مقاطع تحصیلی با توجه به ماهیت دروس و واحدهای آن‌ها و همچنین تخصص دانشجویان، به نظر می‌رسد که دارای تفاوت باشند. در مورد میزان تفاوت استفاده دانشجویان گروه‌های مختلف آموزشی دانشکده پیراپزشکی و رابطه مقطع تحصیلی با میزان استفاده از این منابع، از آزمون آماری کای دو استفاده شد که یافته مربوط به این در جهت تایید معناداری میزان استفاده در گروه‌های مختلف بود. نتایج این آزمون به تفکیک جنس، رشته تحصیلی و مقطع تحصیلی در جدول چهار ارائه شده است.

در رابطه با پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزادی که متن کامل کتاب‌های الکترونیکی را بصورت رایگان در اختیار کاربران خود قرار می‌دهند، یافته‌های ارائه شده در جدول سه نشان داد که دانشجویان در مقایسه با پایگاه‌های اطلاعاتی مجلات و پایان نامه‌های دسترسی آزاد، کمتر از این منابع استفاده می‌کنند. ۱۱/۷ درصد از جامعه پژوهش بیان کرده‌اند که از این پایگاه‌های اطلاعاتی در سطح زیاد و بسیار زیاد استفاده می‌کنند در صورتیکه ۶۰ درصد از جامعه مورد مطالعه، هیچ استفاده‌ای از این پایگاه‌ها نداشته‌اند. سایت جامع علوم پزشکی ایران نسبت به سایر پایگاه‌های اطلاعاتی، بیشترین استفاده را در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی داشته است. با توجه به اینکه گروه‌های آموزشی مختلفی در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفتند و با استناد به این موضوع که در

جدول ۴: میزان استفاده گروه‌های مختلف به تفکیک جنس، مقطع و رشته تحصیلی

جنسیت	مقطع تحصیلی	رشته تحصیلی	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	عدم استفاده	جمع	آزمون کای 2
زن	دکتری	هماتولوژی	۶	۱۰	۱۸	۲۴	۲۳	۸۱	p<0.001
			۲	۵	۱۲	۱۷	۸	۴۴	
مرد	کارشناسی ارشد	رادایوبیولوژی	۲	۶	۹	۷	۴	۲۸	p<0.001
			۵	۹	۲۰	۲۹	۳۴	۹۷	
زن	دکتری	انفورماتیک پزشکی	۲	۰	۵	۷	۱۰	۲۴	p<0.001
			۱	۳	۵	۴	۶	۱۹	
			۳	۳	۷	۵	۳	۲۱	
			۱	۳	۵	۷	۹	۲۵	
مرد	کارشناسی ارشد	فناوری اطلاعات سلامت	۱	۲	۳	۷	۶	۱۹	p<0.001
			۱	۴	۶	۴	۲	۱۷	

تا چهار مجله؛ و ۲۲/۴ درصد از دانشجویان هم تا شش مجله را آشنایی داشته و مورد استفاده قرار می‌دادند [۶].

اونوریود و همکارش در سال ۲۰۱۲ در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که میزان استفاده‌ی دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی این دانشگاه کمتر از سطح انتظار است و این امر ناشی از عدم آگاهی دانشجویان از وجود مجلات دسترسی آزاد مرتبط با رشته تحصیلی آن‌ها می‌باشد [۱۰]. نتایج مطالعه ماندا در سال ۲۰۰۵ نیز نشان داد که میزان استفاده از منابع دسترسی آزاد خیلی کم می‌باشد و دلیل آن نیز عدم آموزش کافی کاربران، کندی ارتباطات، محدودیت دسترسی به کامپیوتر و ضعف در مهارت‌های جستجو گزارش شد [۱۴]. محمد و گاربا در پژوهش خود در سال ۲۰۱۴ نشان دادند که اکثریت دانشجویان تحصیلات تکمیلی مورد پژوهش، میزان آشنایی و استفاده کمتری از منابع دسترسی آزاد دارند و در انجام کارهای آموزشی و پژوهشی خود بیشتر به منابع اشتراکی که توسط دانشگاه تهیه شده است متکی می‌باشند [۱۱]. کواذو نیز در پژوهش خود در سال ۲۰۱۵ به نتایجی کم و بیش مشابه با نتایج پژوهش‌های ارائه شده دست یافت [۱۲].

با بررسی مطالعات انجام شده در این حوزه با جامعه دانشجویان تحصیلات تکمیلی، می‌توان گفت که نتایج اکثر این مطالعات میزان استفاده از منابع دسترسی آزاد را در سطح پایین نشان داده‌اند و از عمده‌ترین دلایل و موانع آن می‌توان

یافته‌های جدول چهار حاکی از آنست که عدم استفاده و استفاده خیلی زیاد در زنان نسبت به مردان زیاد بود و استفاده کم و متوسط نیز در مردان نسبت به زنان زیاد بود که از لحاظ آماری رابطه معنی‌دار بود ($p<0.001$). همچنین استفاده خیلی زیاد، زیاد و متوسط در دانشجویان دکتری و استفاده کم و عدم استفاده نیز در دانشجویان ارشد بیشتر بود که از لحاظ آماری نیز معنی‌دار بود. بیشترین عدم استفاده در دانشجویان هماتولوژی، استفاده کم در دانشجویان فناوری اطلاعات سلامت، استفاده متوسط و زیاد در دانشجویان مدیریت اطلاعات سلامت و بیشترین استفاده را دانشجویان انفورماتیک پزشکی داشتند که این تفاوت‌ها از لحاظ آماری معنی‌دار بود.

بحث و نتیجه گیری

یافته‌های این مطالعه نشان داد که بیش از ۶۰ درصد از دانشجویان تحصیلات تکمیلی کمترین میزان استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد را داشته‌اند، به طوریکه حدود ۳۳ درصد از این افراد هیچ‌گونه استفاده‌ای از این پایگاه‌ها نکرده‌اند و ۲۸ درصد به میزان کم استفاده می‌کنند. یافته‌های مطالعه زوارقی در دانشگاه تبریز نیز نشان داد که ۲۶/۸ درصد دانشجویان هیچ‌گونه استفاده‌ای از مجلات دسترسی آزاد نداشته‌اند؛ ۲۵/۹ درصد در نهایت با دو مجله الکترونیک رایگان آشنا بودند و استفاده می‌کردند؛ ۲۴ درصد

اختلاف معناداری در میزان استفاده گروه‌های مختلف مشاهده شد به طوریکه اعضای هیأت علمی گروه‌های علوم اجتماعی بیشتر از گروه‌های آموزشی علوم پایه از این منابع استفاده می‌کنند [۱۷].

اقبال در سال ۲۰۰۷ نیز در مطالعه خود به این نتیجه رسید که ۸۸ درصد از جامعه مورد مطالعه آنها نگرش مثبتی نسبت به منابع دسترسی آزاد دارند و به طور مداوم این منابع را مورد استفاده قرار می‌دهند ولی میزان استفاده در گروه‌های مختلف به تناسب گروه‌های آموزشی یکسان نیست و اعضای هیأت علمی گروه‌های علوم، بیشتر از گروه‌های مهندسی از این منابع استفاده می‌کنند [۱۸].

در سالهای اخیر، افزایش روزافزون منابع، گسترده شدن موضوعات و پایگاه‌های اطلاعاتی، افزایش بی‌رویه قیمت منابع و هزینه اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی از یک سو و عدم تخصیص بودجه مناسب به کتابخانه‌ها از طرف دیگر، کتابخانه‌ها را با چالش تهیه منابع به‌روز و مورد نیاز پژوهشگران مواجه ساخته است. اخیراً در سطح وزارت بهداشت و متعاقب آن در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور به دلیل مسائل و مشکلات مالی چالش‌هایی در دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی و منابع مورد نیاز محققان و پژوهشگران مشاهده می‌شود. یکی از راهکارهای مقابله با این چالش و تأمین منابع مورد نیاز کاربران، استفاده از منابع دسترسی آزاد می‌باشد. این منابع می‌توانند مشکلات دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی را به میزان قابل توجهی برطرف نمایند. عبدخدا نیز در مطالعه خود این مسأله را مورد بررسی قرار داد و نگرش اعضای هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی تهران را نسبت به جنبش دسترسی آزاد مثبت ارزیابی کرد و به این نتیجه رسید که جنبش دسترسی آزاد به اطلاعات علمی می‌تواند ارتباطات علمی را وارد دوران جدیدی از حیات خود کند که در آن ردپایی از بحران اجازه و قیمت دیده نشود یا این موانع را به حداقل برساند [۵].

جنبش دسترسی آزاد با اطمینان از دسترسی آزاد و بی‌قید و شرط به منابع و خدمات اطلاعاتی در تحقیق و توسعه نقش کلیدی ایفا می‌کند و بر تحقیق و توسعه با افزایش دسترسی،

به عدم آگاهی از وجود این منابع توسط دانشجویان، مهارت‌های جستجوی ضعیف و ضعف زیرساخت‌ها در ارائه این منابع اشاره کرد. اما مطالعه بروتای و دادزی در سال ۲۰۱۵ که به بررسی میزان آگاهی و استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاه غنا پرداخته بود، بر خلاف همه مطالعات، نشان داد که درصد بالایی از جامعه مورد پژوهش، آگاهی بالایی نسبت به منابع دسترسی آزاد دارند و در نتیجه بیشتر از این منابع استفاده می‌کردند. ولی با این وجود نگرش مثبتی نسبت به جنبش دسترسی آزاد نداشتند [۱۳].

دال در مطالعه خود در سال ۲۰۰۹ به این نتیجه رسید که ۷۲ درصد از اعضای هیأت علمی مورد مطالعه، آگاهی خوبی نسبت به منابع دسترسی آزاد دارند و نسبت به این مقوله نگرش مثبتی دارند ولی در عمل به دلیل شرایط جستجوی ضعیف، مهارت‌های ناکافی در انتشار و جستجوی منابع دسترسی آزاد، کمتر از این منابع استفاده می‌کنند [۱۵]. نتایج پژوهش مروه در سال ۲۰۱۳ نیز نشان داد که بیش از نیمی از جامعه هیأت علمی که مورد بررسی قرار گرفته بود برای اهداف آموزشی خود از منابع دسترسی آزاد استفاده می‌کنند و کیفیت این منابع در سطح قابل قبولی ارزیابی کرده‌اند [۱۶].

سایر یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که در میزان استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد در بین گروه‌های مختلف آموزشی و مقاطع تحصیلی مورد بررسی تفاوت معناداری وجود دارد. با توجه به نوع رشته و مقطع تحصیلی، میزان استفاده دانشجویان از پایگاه‌های اطلاعاتی رایگان متغیر است. به طوری که میزان استفاده دانشجویان مقطع دکتری بیشتر از دانشجویان کارشناسی می‌باشد. همچنین میزان استفاده دانشجویان رشته انفورماتیک پزشکی و مدیریت اطلاعات سلامت بیشتر از سایر رشته‌ها بوده است که این اختلاف از لحاظ آماری معنی دار بود. یافته‌های مطالعه زوراقی نیز نشان داد که میزان توجه حوزه‌های علمی مختلف به مجله‌های دسترسی آزاد یکسان نیست [۶].

نتایج مطالعه گال و همکارانش در سال ۲۰۱۰ در دانشگاه کاشمیر نیز نشان داد که ۴۲ درصد از جامعه مورد مطالعه آنها به طور چشمگیری از منابع دسترسی آزاد استفاده می‌کنند و

References

1. Noruzi A. [Open access journals and their role in spreading knowledge and scientific progress in Iran]. *Rahyaft* 2008;1(38):21-55. [Persian]
2. Ghosh M. Information professionals in the open access era: the competencies, challenges and new roles. *Information Development* 2009; Feb 1; 25(1):33-42.
3. Siamak M. [Open access journals: problems, issues and concerns considered about them]. *Librarianship and Information* 2007;10(2):277-308. [Persian]
4. Bjork B. Open access to scientific publication: An analysis of the libraries to change. *Information Research* 2004;9(2): 170-9.
5. Abdekhoda M, Alibeyk M, Hossini AF, Ravand S, Mohammadi M, Zarie J. [A Survey Study To Identify Tehran University Of Medical Science Faculties' Member's Familiarities With Open Access Movement And Their Attitude About It]. *Payavarde Salamat* 2013;7(5):457-67. [Persian]
6. Zavaraghi R. [Attitudes of Tabriz University graduate students to the concept of open access to scientific literature]. *Library & Information Science* 2010;12(3):209-32. [Persian]
7. Suber P. Removing the barriersto research: an introduction to open access for librarians. *College & Research Libraries News* 2003;64(2):92-4.
8. Zerehsaz M. [Scientific communications as an information system: open access movement and Paradigm shifts]. *Shamse Journal* 2011;3(12-13): 1-8. [Persian]

قابلیت استفاده، بهره‌وری و پایداری در میان جوامع علمی تاثیر مثبتی داشته است. با اینکه بیش از دو دهه از ظهور این نهضت در جهان می‌گذرد ولی در ایران به عنوان پدیده نوظهوری است که در مرحله شکل‌گیری قرار دارد. [۵]

نتایج این تحقیق نشان داد که میزان استفاده دانشجویان مورد مطالعه از منابع و پایگاه‌های اطلاعاتی دسترسی آزاد کمتر از سطح انتظار است و این منابع در بین جامعه دانشگاهی به حد کافی شناخته شده نیست. بر این اساس می‌توان گفت موارد زیادی به بلااستفاده ماندن این منابع مهم اطلاعاتی در بین پژوهشگران دامن زده است. عدم آشنایی با این منابع و آگاهی از وجود آنها، کم‌کاری کتابخانه‌ها و موسسات فرهنگی در تبلیغ و معرفی این منابع، ضعف در جستجوی منابع اطلاعاتی از طرف دانشجویان و پژوهشگران و عدم آشنایی کافی با زبان انگلیسی (با توجه به اینکه بیشتر این منابع به زبان انگلیسی موجود می‌باشند) از جمله این موارد به شمار می‌روند. به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی صحیح و ارائه زیرساخت‌های لازم، برگزاری کارگاه‌ها و سمینارهایی برای آموزش کاربران در استفاده از این منابع و ارائه این منابع به صورت یک پایگاه اطلاعاتی تجمیع‌گر از طرف معاونت پژوهشی و کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها در آشنایی و استفاده بیشتر از این منابع مثمر ثمر واقع شود.

تشکر و قدردانی

این مقاله حاصل (بخشی از) طرح تحقیقاتی تحت عنوان «بررسی میزان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی تهران از منابع دسترسی آزاد در سال ۱۳۹۴» مصوب دانشگاه علوم پزشکی تهران در سال ۱۳۹۴ به کد ۲۴۴۶۸ می‌باشد که با حمایت دانشگاه علوم پزشکی تهران اجرا شده است.

9. Abdekhoda M, Alibeyk M, Hossini AF, Ravand S, Mohammadi M. [Tehran University of Medical Science Faculties' Member's Attitude Toward Open Access to Scientific Article: a Survey Study]. *Health Information Management*. 2012;11(7):937-44. [Persian]
10. Ivwighrehweta O, Onoriode OK. Use of Open Access Journals by Lecturers at Western Delta University, Oghara, Nigeria. *Library Philosophy and Practice* [electronic resource] 2012 May 1: [14 screens]. Available from: http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/ivri_ghwewheta-onoriode2.htm.
11. Mohammed A. Awareness and Use of Open Access Scholarly Publications by Postgraduate Students of Faculty of Science in Ahmadu Bello University Zaria (ABU), Kaduna State, Nigeria. *Samaru Journal of Information Studies*. 2014;13(1-2):61-8.
12. Kwadzo Mrs G. Awareness and usage of electronic databases by geography and resource development information studies graduate students in the university of Ghana. *Library Philosophy and Practice* [electronic resource] 2015 Mar: [57 screens]. Available from: URL: <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3241&context=libphilprac>
13. Borteye W, Dadzie P. Awareness and use of open access journals by graduate students of the University of Ghana. *Innovation: journal of appropriate librarianship and information work in Southern Africa: Open issue* 2015;(50):44-62.
14. Manda PA. Electronic Resource Usage in Academic and Research Institutions in Tanzania. *Information Development* 2005; Dec 1; 21(4):269-82.
15. Dulle FW, Minishi-Majanja MK. Researchers' perspectives on open access scholarly communication in Tanzanian public universities. *South African Journal of Information Management* 2009;11(9): 1-14.
16. Van Der Merwe A. The Durban University Of Technology's Experiences Of Open Educational Resources. *International Business & Economics Research Journal* 2013;12(8):883-94.
17. Gul S, Shah TA, Baghwan TA. Culture of open access in the University of Kashmir: a researcher's viewpoint. *Aslib Proceedings* 2010;62) 2:(210 - 22
18. Eqbal M, Khan AS. Use of electronic journals by the research scholars of faculty of science and faculty of engineering. In: Kaul HK, Kaul S, Editors. *Proceedings of National Convention on Knowledge, Library and Information Networking*; 2007 Nov 20-23; New Delhi, India. New Delhi: DELNET; 2008. p. 309-19.

The Use of Open Access Resources by Post-graduate Students in School of Allied Health of Tehran University of Medical Science In 2015

Ghazi mirsaeed J¹/ Yousefianzadeh O²/ Maleki F³/ Moradi-Joo M^{4,5}/ Chashmyazdan MR⁶

Abstract

Introduction: Open access movement is a global initiative for providing free access to scientific journals and preprint of papers. Free access materials are in digital forms, continuous, and free from any restrictions. This study was carried out to identify the use of open access resources in school of Allied health of Tehran University of Medical Science.

Methods: This study was a descriptive survey. The population of the study consisted of 165 post graduate students of school of Allied health of Tehran University of Medical Sciences. Data collection was performed by a questionnaire validity and reliability of which were confirmed.

Results: Findings showed that 16.5% of students had high and very high level of use, 22.5% had moderate level of use, 28.3% had low level and 32.7% did not use open access materials at all. Also there was a significant relationship between students' use and grade and field of study.

Conclusion: The results indicated that the students' use of open access resources and databases were lower than expected and the materials were not commonly used by the members of academic community.

Keywords: Databases, Open access publishing, Students, Tehran University of Medical Science

• Received: 18/May/2016 • Modified: 8/Oct/2016 • Accepted: 29/Nov/2016

1. Associate Professor of Medical Library and Information Sciences Department, School of Allied Medicine, Member of Health Information Management Research Center, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
2. PhD Student of Health Information Management, School of Health Management and Information Sciences, Member of Health Management and Economics Research Center, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
3. MSc of Epidemiology and Biostatistics, School of Public Health, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
4. MSc of Health Technology Assessment, Cancer Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran
5. Iran Health Insurance Organization, Tehran, Iran
6. MSc of Medical Library and Information Sciences, School of Allied Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran; Corresponding Author (m.chashmyazdan@yahoo.com)